

Тачо Киро

Змей Горянин

БЪЛГАРСКА  **ИСТОРИЯ**

- © Змей Горянин, *автор*
- © Теодор Борисов, *редактор*
- © Станимира Вѝтева, *отговорен редактор*
- © Александър Георгиев, *коректор*
- © Александра Младенова, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2021 г.

ISBN: 978-619-7496-85-7

*Тачо
Киро*

Змей Горянин

София
2021

Съдържание

| | |
|----------------------|-----|
| РОБСКА ЛЮЛКА | 7 |
| ЧЕЛОВЕК | 68 |
| КРЪСТ ГОСПОДЕН | 194 |

РОБСКЯ ЛЮЛКА

Селяните бягаха към планината. От десетина дни сълзи кervани от изплашени, бледи, болнави хора се изнизваха нагоре по гористите склонове на Балкана, в чиято пазва бежанците вярваха, че ще намерят спокойствие, че ще се спасят от отровния гръх на Синята жена.

– Не идва по планината. От здравеца и мащерката се плаши.

– Чумата бяга от шумата.

Селяните се кръстеха и шепнеха набожно:

– Да пази Господ...

По тясната пътечка се блъскаха мъже, жени, старци, деца. Тия, чиито врати Синята жена бе вече зачернила, тихо ридаеха. Сълзите бяха изсъхнали от вятъра и слънцето и пискливият плач се бе превърнал в глуха, едноръчна песен – без начало и без край, с една отчаяна молитва за пощада и с хиляди клетви и устрели¹. А другите, тия, до които не бе достигнал отровният гръх на чумата, нито змийският език на погледа ѝ, сякаш бяха повече изплашени; ужасени като че ли от неочакваното щастие, че са пощадени.

Всички се стремяха да стигнат час по-скоро до манастирската ливада, да стъкнат огън и да спрат на почивка, макар като чергари. Ала пътечката като че ли все повече се стесняваше, все повече криволичеше по ската и все по-бушно се носеше долу в бездната бяла Росица.

– Их, опустело!

– Къде се тикаш? Не виждаш ли, че и другите бързат? Или мислиш, че само на тебе ти е мил животът?

¹ Според народните вярвания в Югоизточна България демони, пиещи кръвта на добитъка – бел.ред.

– Съдии не ща – сонна се едър, снажен мъж. – Тъй знам да вървя. Ако не ти харесва, с едно рамо ще те изпратя долу.

– Виж го ти.

– Вървете, вървете – подкани дядо Стойко.

– Тая пък и пеленаче помъкнала. Не го оставила в селото да умре от чумата, ами го довела тука от глаг да умре.

– Хайде, хайде. Всеки сам си носи товара.

Дядо Стойко сбърчи вежди и удари с тояжката си скалата край пътеката. А майката по-силно притисна го гърди пеленачето си и изхлипа.

– Не плачи, Петровице – бащински я смъмри дядо Стойко. – Хората са все такива. За лоши приказки винаги се сещат. Пък и нали виждаш какво време е.

– Лошо, дядо Стойко! Барем това дете да не беше... А то... откъсна ми ръцете. Вървя, мисля, па ми причернява... Ей, тъй да премижа, па и гвама с него в Росица.

Петровица захъла. Детето сякаш разбра, че е тежест и заплака.

– Малко остана. Още малко и ще стигнем!

А нощта вървеше бързо по стъпките на бегълците, достигна ги, омота ги в черната си мъгла и диво се закиска на участта им.

Старият дядо Стойко едва се промъкна напред! Петровица се отби встрани, седна на един камък и въздъхна:

– Не мога вече, рожбо! Сили нямам!

Тя разтвори пазвата си и долепи изнемощяла гръд до розовите устнички на детето.

– Да мога мъничко да гремна, да почина... Ами чумата?... Запази ме, Майко Богородице.

Мисълта за чумата я прониза като мълния. Тръпките, полазили по цялото ѝ тяло, прогониха умората. Само лявата ръка я болеше много. Не, тя не усещаше ръката си. Сякаш беше отсечена.

Петровица скочи, постъкми пеленките на детето, внимателно го положи на камъка, прекръсти се и потъна в тълпата. Тя хапеше края на забрадката си, за да не забие като вълчица.

След нея тяхното голямо черно куче направи няколко крачки, заби като за умряло, сетне се върна при живия вързоп, изоставен на камъка, помахна опашка и легна.

Сивите очи на пеленачето бяха широко отворени. Техният поглед потъваше в небето, някъде дълбоко зад звездите и срещаше кротката усмивка на Божата Майка.

А Петровица бягаше с всички селяни към манастирската ливада. И толкова близо ѝ се стори.

– Ще седна да почина малко – помисли си тя и тръсна от гърба си шарените черги. – Сетне ще се върна за детето.

Как всички се бяха променили. Дъхът на гороцвет и вярата, че „чумата бяга от шумата“, сякаш бяха направили чудо. Изплашените селянци приказваха шумно и живо и ако не можеха да бъдат радостни, поне не бяха скръбни. Само умората ги потискаше. И свити край огньовете, те сладко почиваха.

Петровица не посмя да приближи до огньовете. Струваше ѝ се, че всички ще я посочат с пръсти и ще закрещят:

– Ето я тая, дето си изостави детето на един камък край пътя. Вижте я!

А най-много се боеше от кротките очи на дядо Стойко и от тихите му гуми:

– Господ отсича ръката, която не може да носи чедото си.

– Малко само да почина – оправдаваше се сама Петровица – и ще се върна да си го взема.

Но сънят и тежката ръка на умората я нагвиха. Тя приведе глава над свитите си колене и заспа. Заспа, за

да види страшен сън: ето Синята жена върви по същата пътека, по която днес мина тя; ето камъка и малкия вързоп – живия вързоп със сивите очички. „Другите избягаха – шепне Синята жена, – но добре че са ми оставили това младо сърчице.“ И тя се засмива тъй, че грозните ѝ зелени зъби се показват цели, а из ноздрите ѝ излиза облак син дим. Синята жена се навежда да вземе пеленачето, а лицето ѝ се гърчи в страхотни бръчки и цялото ѝ тяло тръпне от удоволствие. В това време Петровица тича срещу нея, коленичи и ѝ се моли: „Остави детето ми, на, вземи мене, а него остави. Тука, край пътеката могат да го намерят добри хора и да си го отгледат като свое“. Синята жена пак показва зъбите си: „Да бъде! Ела! Приблужи се!“. С голямата си костелива ръка тя сграбчва Петровица през кръста, грабва и пеленачето и се втурва надолу към полските села, където по всички къщи е развяла черни байраци. „Детето ми остави – запущава Петровица и посяга с нокти към кървавите очи на Синята жена. – Пусни ми детето! Пусни го!“

От своя вик Петровица се събуди, скочи като ужилена и пак се строполи на чергата. Тя потри очите си, за да се увери, че не сънува: до нея, на чергата лежеше нейното пеленаче, а свито в страна тежко дишаше голямото черно куче.

Вярното псе бе носило в зъбите си своя малък господар до поляната, където дъхаха здравец и мащерка и горският вятър разгонваше отровната смрад на чумата.

Бедната майка се смееше с някакъв див нечовешки смях, примесен с хълцане и вопли. Тя правеше бързи метанци, притискаше пламналото си чело до росната трева, а после, когато повдигаше взор към небето, бързо повтаряше:

– Благодаря Ти, Богородице Дево! Благодаря Ти, Богородице Дево!

Развиделяваше се. Високите върхове на букака и планинските чукари се обагриха от първите алени лъчи на слънцето. Огньовете бяха загаснали. Разбугените от сутрешния хлад безгълци, гледаха молещата се жена и повдигаха рамене.

Някои дори отсичаха:

– Полудяла е.

– Пък и как да не полудее? Мъжът ѝ – един непрокопан саник... Развей прах... И тя сама жена...

Само дядо Стойко тихо повтаряше:

– Чудни са пътищата Ти, Господи.

Защото, преди зори, обикаляйки ливадата, бе видял черното куче на Петър Занев да носи в зъбите си пеленачето.

* * *

Безгълците от Горни турчета бяха заели една част от манастирската ливада, бяха се наредили кой как може и живееха с надеждата, че чумата ще си отиде скоро.

– Какво ще прави болестта в опустелите села? Ще скита, ще пита – на пръждома² ще отиде в преизподнята, откъдето е дошла.

Тъй успокояваше селяните поп Дионисий на българо-славянски език. Той беше руснак, военен свещеник от армията на Дибич Забалкански, останал след Одринския мир в България, с желание да работи за братята „болгаре“. Селяните го тачеха като светец и все пак на неговите успокоителни гуми мнозина поклащаха глави и мъвяха:

– Кой знае? Дано тъй стане!

Тогава дядо Стойко се намесваше и тихо, мъдро, убедително добавяше:

² Пръждома е остарялата дума за аг и пъкъл, откъдето идва и изразът пръждосвай се (буквално „върви по дяволите“) – бел.рег.

– Прав е очката. Болестта е като хайдутин. Когато няма какво да краде – отива си.

Но селяните не мислеха тъй. Те тъгуваха за стрехите си, за белите варосани къщурки, а най-вече за хвърленото в земята зърно.

– Ех, че есен беше. Земята се напу като къделя³. И снегът беше до колене. И навреме се стопи. И пролетните гъждове бяха с мярка. Що берекет би бил. А то сега? Тъкмо когато се наливат класовете, да не можеш да си обходиш нивите.

– Не гневете Бога – отговаряше поп Дионисий. – За грехове теглим, затова мълчете.

– Прав е очката – като на екмение припяваше дядо Стойко и потърсваше в погледите на останалите първенци чорбаджи Димитър Франгата и хаджи Тодор одобрително исо.⁴

Ала натрапчивата мисъл за селото, лишенията и мъката, че здрави хора стоят със скръстени ръце, подхранваха едно негодувание. Па и страхът от Синята жена бе намалял. Нали от седмица не бяха погребвали никого?

– Поведохме се по ума на старците и ето докъде стигнахме. Зарязахме си гомовете. Защо?

– Ами ако се сетят турците да претършуват къщите ни.

Мислите на мъжете и сподавеният шепот се предаваха на жените, разплакваха ги, караха ги да бледнеят и да проклинат.

– Стойте още неделя – увещаваха старците, – стойте поне до светаго Йоана!

– Да става каквото ще. Ние сме се решили!

³ Определено количество вълна или памук, което се забива и се прикрепва на хурка, за да се преде от него прежда – бел.рег.

⁴ Пригласяне с равен тон, срещащо се в църковното пеене – бел.рег.

И неколцина млади започнаха да се стягат.

И тъкмо тогава, когато старците мислеха, че младите сами ще се хвърлят в разкривените ръце на изгладнялата чума, на поляната при селяните се яви един висок, мургав мъж, със засукани на кравай мустаци, с живи черни очи и високо умно чело.

– Добър ви ген, нашенци.

Селяните загледаха за миг втрещени, а сетне се намръщиха. Само един човек отвърна на поздрава – старият поп Дионисий:

– Дал Бог добро.

– Ами вие какво мълчите? Аз човек ли съм, или куче?

– Гледайте го – процеди някой през зъби. – Говедарят Петър Занев иска да го посрещаме като паша.

– Ако знаете каква новина ви нося, не като паша, а като султан ще ме посрещате. Най-вече ти, че сега минах край нивите ти – налели се, натежали. От клас хамбар ще пълниш.

Петър Занев остави настрана тежката си торба и седна.

– Чумата си отиде. Аз бях из Добруджа, когато научих, че по нашенско завърлувала. Па вчера, като стигнах Галиббейовата горичка и полегнах да почина, видях я. Нея де, чумата. Страшно нещо. Върви из гората и търси вода да пие. На ръка носи една кошница с яйца. Тук потърси вода, там потърси вода, а аз я гледам и треперя. Току изведнъж излезе зад гърба ѝ един пръч, блъсна с рога кошницата ѝ, събори я, изпочупи яйцата и избяга.

– Този пръч ще е бил самият дявол – възкликна някой.

– Е, ами чумата?

– Заплака. Ама не човешки, ами като малко яре. После се стопи и потъна в земята. Прекръстих се, отидох го мястото, където седеше – гледам, все сини отровни гъби.

- Сетне?
- Сетне, какво? Побягнах.
- Слава богу, слава богу.

Селяните гледаха смаяни. Наистина, Петър Занев беше по тяхному смахнат човек, но за тази новина трябваше да му се вярва.

С чумата шега никой не би посмял да си прави. И нали сам Петър имаше жена и дете?

– Е, щом е тѝй, да си слизаме в село.

– Петре, на кашмер⁵ ли ги приказваш тия неща? – запита дядо Стойко и строго сви вежди.

– Та мизгар съм дете. Слезте в равнината да видите. Всички са се прибрали по домовете си вече.

И като повдигна торбата си, каза:

– То си е ваша работа, ще ли ми вярвате. Аз си вземам жената и детето и отивам в село.

Той се огледа по ливадата, съзря жена си и весел се упъти към нея.

Петровица се изправи, оправи приборката си и заситни срещу мъжа си.

– Ехей, Цоне.

Жената улови десницата му, целуна я и тихо промълви:

– Добре дошъл.

На очите ѝ трепнаха две бисерчета, но тя тръсна глава, за да паднат, без да оставят следи по страните ѝ.

Близко три години тя беше жена на Петър Занев, но все като че ли се срамеше от него.

Петър не беше богат, не беше кой знае какъв – прост говедар. А жена му се стесняваше от него. Може би от чудните му очи или от гумите му, от неговите дивни приказки за царе и царкини, за горски духове, за далечни прекрасни страни. Или може би защото нейният мъж, простият говедар Петър, знаеше да чете и

⁵ Подигравка, присмех (в случая „на шега“) – бел.ред.

пише по-добре от дяда Стойко и хаджи Тодор, та дори и сам Илю Чорбаджи бегликчията го караше да му пише сметката за беглика в село.

Как много му се радваше Цона, колко много го обичаше и как я заболяваше сърцето, когато селяните смятаха Петър за смахнат.

А Петър наистина беше странен човек. Условяше се за говедар в село, изкарваше няколко дни поред добитъка на паша, а после го натиряше, без да го е грижа, и изчезваше.

По цели месеци от него нямаше ни следа, ни вест, а после внезапно се явяваше в село, разтваряше тежката си торба и раздаваше армагани: на старците – броеници, на жените – иконки и кръстчета, на децата – шарени шекерчета, а на нея, на булката си ще донесе нови чехли, копринен баръш⁶ и в ръката ѝ ще пусне няколко бели сребърни парички.

Опитваше се Цона да го попита къде е бил, откъде е припечелил белите сребърни парички. Той въздишаше:

– Ех, Цоне, чудни страни има по Божия свят. Ходя, ходя и не мога да се нагледам. А за парите – аргатувах.

И сега, когато Цона посрещна мъжа си не пред бялата им сиромашка къщичка, а сред манастирската ливада, когато към тях бяха отправени десетки любопитни и насмешливи погледи, бедната жена пак се почувства засрамена и пак я преболя сърцето.

А Петър се отпусна на чергата, зарови лице в пелените на рожбата си и се засмя като луг.

Зад него, застанала права, жена му засукваше края на престилката си и влажният ѝ поглед сякаш търсеше опора в усмихнатите очи на детето.

– Ама че син имам! Син и половина! Юнак! Алтънче му нося, алтънче.

⁶ Кърпа, използваща се за забраждане – бел.рег.

И като се изви бързо към жена си, тихичко и ласкаво каза:

– А за тебе два алтъна, детето си ми го родила!

* * *

И най-лошата рана като преболи, забравя се. Малко по-дълго време остава едно парливо чувство, но и то претръпва.

Селяните забравиха чумата. Гробовете на нейните жертви се бяха изравнили, черните байраци по къщите избеляха и се скъсаха. Животът си е живот.

Пак пяха по жътва моми и ергени, пак свиреха циганите зурладжии по гроздобер, а сега по тлаки и сегенки кънтяха до среднощ младежки смехове.

Изнизваха се дните като синци от разкъсан гердан, претъркулваха се по цялата земя и сякаш в морето потъваха.

– Де да мога да събера в шепя разпилените дни – казваше Петър Занев.

– Какво ще ги направиш? – питаше дядо Стойко и го радваше надеждата, че Петър се е вразумил и съжалява за загубеното си време.

– Какво бих направил дните ли, дядо Стойко? Бих ходил, ходил по белия свят, додето ме държат нозете. А защо бих ходил, ще речеш? Да се уча. Да видя как живеят хората. Да си напълня очите, та като умра, да не останат отворени.

– Зле мислиш, Петре – отвърщаше дядо Стойко. – То ходенето е добро, когато е с прилика. Прекалиш ли – хаймана ще станеш. Ето сега и ти: походи си, видя свят, стига вече. Мирясай. Жена и дете имаш. Не помисляш ли за тях? Донесъл си някоя и друга жълтица – купи си земя.

Стани и ти човек. Учен си, умен си, па за тази работа не се залавяш.

– Не е за мен земята – тъжно поклащаше глава Петър. – Не съм аз като другите нашенци. Кой знае? Може и да не съм с всичкия си ум, но такъв съм.

Дядо Стойко повдигаше рамене.

И този разговор се почваше почти всеки ден и почти всеки ден свършваше така. Дядо Стойко завърташе броеницата си, повдигаше се тежко от трикракото столче и шепнеше повече с грижа, отколкото с упрек:

– Господ да те научи.

И се провираше през ниския комшулук.

Дядо Стойко знаеше Петра още като дете. Знаеше и баща му, знаеше и майка му, знаеше и по-големия му брат, който пак тъй обичаше да скита по света, докато изчезна. Може би и затова старецът тъй бащински се грижеше за Петра. Той го сватоса за Цонка, той му кумува, той кръсти сина му Киро. Сроди се с него само за да може по-силно да му влияе. Не би.

Петър си остана същият. Обичаше дяда Стойка, уважаваше го, на крака му ставаше, като го види, от баща повече го зачиташе. Но станеше ли дума за скитничеството, Петър сбръчкваше вежди и мълчеше.

Веднъж дядо Стойко му каза:

– Ето, виждаш, аз съм стар. Скоро ще отида при баща ти. Какво ще му кажа, като ме запита „Личоолу, как е Петър? Стана ли човек“? Какво ще му кажа, а?

– Ще му кажеш, че не са хора само тия, които цял живот се навъртат около сукманите на жените си. И аз съм човек, дядо Стойко, ама не съм ханъмско канарче, да живея по прозорците на харема. Ей тъй, свободен искам да си живея.

От тогаз насетне гядо Стойко не му продума ни дума. Той не можеше да прецени както трябва Петровите думи и ги вземаше върху себе си:

– Значи аз и хаджи Тодор, и хаджи Симеон, и поп Дионисий сме ханъмски канарчета? Така е – ти го учиш на ум и разум, а то те замеря с камъни.

На няколко пъти Петър се опитваше да го заговори, но гядо Стойко се правеше, че не чува – заглавичкваше се с някоя работа из сайванта или пък бързо-бързо се прибираше вкъщи.

Току срещу Димитровден, когато гядо Стойко с поп Дионисий в църковната килия разговаряха за чудесата на Светаго Димитрия, вратата леко се отвори и при тях влезе Петър Занев.

– Добър вечер.

– Дал Бог добро.

Петър целуна ръка на попа, пое десницата на гядо Стойка, посуети се миг-два, па целуна и нея.

– Ти, гядо Стойко, прощавай. Магаре съм аз, магаре!

– Защо да ти прощавам, Петре? Да не си ме бил, я? И таз хубава.

– Не е за това. Знам аз, че ми се сърдиш, а ми тежи. Като баща те имам аз и затова ми е мъчно.

– Ами, ами. Сърдил съм му се. Празна работа е тая. Кажу какво те води, кажи.

Петър погледна поп Дионисий, погледна засменя гядо Стойко и сам се засмя:

– Нищо. Аз само така. Мислех си, ако можеш да кажеш една дума на чорбаджи Димитра. Той на тебе хатъра няма да скърши.

– Какво е то?

– Знаеш, гядо Стойко, готова пара лесно се свършва. Тази пролет бях припечелил нещичко, ама изядохме го с живот и здраве. Та рекох да кажеш на чорбаджи Димитра да ме условите за говедар.

– Да те условим по Димитровден за говедар? И таз добра.

– Не за сега, не. За напролет. Като съм условен, ще имам смелост да поускам оттук-оттам по нещо, докле иззимим. А напролет ще се изплащам.

Дядо Стойко се взря в лицето на своя събеседник. Жълтата светлина на кандилото играеше по това хубаво, младо лице, което отразяваше и гордост, и обмислена решителност, и самоувереност.

За пръв път Петър Занев молеше да го условят. Досега него го условияха сами чорбаджиите и пращаха кехаята да му съобщи едн-кога си да изведе чердата на паша.

– Да се е поправил? – помисли старецът и му стана весело. – Слава богу! Нека и той свие дом като всички хора. А може и сръдната ми да го е вразумила. Дано!

Той бързо стана, сбогува се с попа и кимна на Петра:

– Хайде полека-лека да си ходим.

Вън ги посрещна есенният вятър, напоен с гръх на слана и димитровче. Сивкавият здрач попиваше светлините от малките прозорчета, сливаше се с дима на комините и сивите плочени стрехи и чезнеше някъде високо, където едва мъждукаше луната. Настръхналиите от студ селски кучета лаеха едно след друго, като че ли с лая си следяха стъпките на двамата пандури⁷.

Когато дядо Стойко и Петър Занев стигнаха до Бакевата кръчма, старецът спря, още веднъж се вгледа в лицето на спътника си и отсече:

– Ще го направя. Щом искаш – ще го направя. И още утре ще ти пратя каквото се следва.

– Мене сега нищо не ми трябва – пресече го Петър.

– Знам аз, знам. Ти мене не ме учи.

И като помълча малко, запита:

⁷ Селска милиция в Османската империя – бел.рег.

– Ами я ми кажи, какво те накара сам да поискаш...
Разбирай де...

Петър се усмихна:

– Разбирам, дядо. Нищо... Ей тъй реших се. И Цонка ми позагатна...

– Какво ти позагатна?

– За дето ми се смеели селяните... За луд ме смятали... Но не е то... аз повече за детето – за Киро. Не ми се остава. А пък за селяните не ме е грижа. Да си казват каквото щат. аз най-вече за детето...

– Добре, добре. За каквото и да си го намислил – добре е.

– И за теб ми беше мъчно. Страх ме беше и ти да не ме мислиш за луд...

– Хайде холъм⁸. аз те знам, знам.

– Не го разбират туй нещо хората, дядо Стойко.

– Кое?

– Дето скитам. Не е то лудост. Като пукне пролет и кръвта ми кипне. Изляза на полето – тревите ми викат: тръгвай! Гората ми маха с вейки и пее: тръгвай! Слънцето, дето грее от високо, и то ме кара да тръгна. Погледна белия път – извил се като люспест змей, очите ми се напълват. Тръгвай, тръгвай, тръгвай! И аз, на, махвам с ръка. А нещо в гърдите ми пърна като врабче. От Бога е това. И ти сам виждаш: не съм мързеливец. Каквото заловя – идва ми отръпки. И като ходя по света, пари печеля. Не съм крал, я. И пак, като се върна, донасям по някоя пара.

– Знам, сине – поклати глава дядо Стойко. – Не стои всяка птичка в клетка. И ти си като врабците. Свободата те кара да скитаеш.

– Ама ти засега не се плаши, дядо Стойко – бързо го прекъсна Петър от страх да не е сгупил с откровеността си. – аз вече реших и няма да те посрамя.

⁸ Стига, не е вярно – бел.ред.

Най-вече за Киро, за сина ми.

– Вярвам ти, Петре. И ще го направя.

Наустина на другия ден Петър Занев бе условен за говедар.

По обичай чорбаджи Димитър Франгата на своя светец служеше в къщата си водосвет, колеше курбан и събираше старейшините на гощавка.

На гощавката дядо Стойко намери сгода да вземе гума от чорбаджи Димитра, че ще услови Петра за говедар.

А от гумата си чорбаджи Димитър не се отвърщаше и за добро, и за зло.

* * *

Три години Петър Занев пази гумата си, гадена на дядо Стойко. Три години той се мъчи да стане човек, като другите хора, да се прибере, да миряса.

През зимата, как да е, понасяше затворения живот. Ходеше при поп Дионисий и при дядо Стойко, разпитваше ги като малко дете за старите времена или сам разправяше за своите скитания. Когато разправяше за тях, очите му светваха, гласът му ставаше странен, не свой, сякаш идеше от гръното на душата му, и гумите се редяха като мъниста. И винаги завършваше с въздишка:

– Хубаво е да ходи човек по света.

Тogaва поп Дионисий разправяше за едно малко вълче, което един ловец хванал в гората и опитомил. Живяло вълчето ден до пладне в къщата на ловеца, а щом паднал снегът, избягало в гората.

Петър Занев разбираше приказката и дълго се замисляше. И той, като вълчето, чакаше.

Дойдеше ли пролет, онова чудно нещо в гърдите му пак започваше да пърпа, пак му кимаха веиците на гората, пак му пееха тревниците, белият път пак го подканя-

ше. Но той не можеше като вълчето да побегне, защото в нозете му бяха впити две примки – жена му и Киро.

Киро.

Той беше вече отраснало палаво момченце с големи вакли очи, разтворени да погълнат цял свят.

Децата растат като гъбите.

Малкият вързоп в зъбите на кучето като че ли с магия се превърна в бебе с тънка ризка, дълга до глезените, със смешна малка шапчица, на чието дъно се клатушкаха божигробско кръстче, синьо мънисто и скилидка чесън. Бебето стана момченце с конопена риза, затънало до кръста в пепелчука на улицата, в ръка с насъщния чер комат; сега момченцето бе отраснало, носеше бозови шаечени потурки, тясно поясче и калпак.

Киро бе минал петата година, играеше с децата на прескочикобила и чилик и по Петровден хвърляше камъни по ябълките в дядо-Стойковия двор.

Петър с неизказана радост гледеше как синът му расте. И когато настанеше пролетната мъка, когато развигорът⁹ забееше и запееше, когато размразената вода на Росица прелееше върбалака край бреговете си, той – непоправимият скитник – се утешаваше с широкия поглед на сина си.

– Дано барем той да си походи, да види свят, да се научи да живее свободно.

На скитника е нужна опора. Научен да не се разделя от тоягата си, когато ходи по бялата паяжина на пътищата, той чувства нужда от нея и когато спре, и когато се застои на едно място.

Петровата опора беше Киро. За него той бе се отказал от едничката си радост – пътуването, за него потискаше немирното си сърце.

⁹ Южен пролетен вятър – бел.ред.

Случваше ли се да сънува, че върви през тучните поля на Добруджа или през чукарите на Балкана, той скачаше, разтъркваше очи и се взираше в чергите, където спеше неговият син.

Един ден, през пролетта на 1841 година, Петър Занев намери поп Дионисий и помоли:

– Очке, ако имаш някое молитвениче или някоя друга книжка, да ми дадеш?

– Защо ти е? – засмя се старецът. – Да не си наумил моя занаят да вземеш?

– Не е за мене, ами за Киро, за сина ми. Порасна вече, петгодишен е. Мисля да го науча на четмо. Ти да го учиш е малък още. А аз ще му покажа словата. Колкото да срича. Като порасте, ако е човек, нека сам се научи повече.

Поп Дионисий му даде едно псалтирче, писано на ръка с червени и черни букви.

След този ден малкият Киро тръгна с татко си погир селската черда.

Когато гобитъкът започваше да пасе, те двамата сядаха на сянка, бащата разтваряше псалтира, а синът се взираше в знаците, разкриващи божествената мъдрост.

Край тях жужаха насекомите, вятърът милваше нивята и носеше златни облаци над ръжта, косове и аблиги нееха сладко в гъстака на дърветата и звънко им пригласяха хлопатарите.

Ако тогава Петър повдигаше глава и срещаше примамливите тайни думи на природата, ако тревите, гората и белият път му викаха да тръгне, той притискаше до гърди своя син, допираше лицето си до рошавата му главичка и намираше сила да устои на изкушението.

Понякога на къра при тях идваше и дядо Стойко. Тогава Киро издърпваше псалтира от ръцете на баща си, лягаше по корем на тревата и преповтаряше заученото.

А дядо Стойко в това време подмяташе на Петра и питаше:

– Как е? Учи ли?

– Учи, магарето. Чете от кора до кора.

– Браво – радваше се старецът. – Или поп, или гаскал ще стане.

– Да стане човек, дядо Стойко. И моят кривак може челяд да храни.

Така бе през пролетта и лятото. Така мина и есента.

А през зимата всичко тръгна наопаки. За месец починаха поп Дионисий и дядо Стойко. Един след друг си отидоха. Не се и залежах.

При смъртния си час дядо Стойко повика Петра, за да се простят. Щом влезе в стаята при умиращия, Петър свали калпака си, посуети се малко, на коленичи до огъра.

От сутринта още дядо Стойко загубил сваят, разговарял се уж с някого и се усмихвал. Дошъл на себе си привечер и пратил да повикат Петра.

– Тате, Петър дойде.

– Какво рече? – глухо запита старецът. Синът му Личо повтори:

– Петър, Петър дойде.

Дядо Стойко се изправи на лакти:

– Кам го Петър?

Изнемошелите му пръсти потърсеха ръката на говедаря. Петър усети тая студена, вече мъртва ръка и потръпна:

– Виках те за сбогом. Аз сега ще отида при татко ти и ще му река „Много е добре Петър“. И за Киро ще му кажа... Ще му кажа, че чете молитви все за дядо си. Нека и за мене да прочита по някой ред...

– Ще, дядо Стойко.

Старецът пак се отпусна на възглавницата и забълнува. Думите му, примесени с глухо хриптене и съсък, бяха неразбрани. Говореше на езика на мъртвите.

Петър избърса една сълза с калпака си и се опита да изтегли ръка от влажната длан на дядо Стойко.

Старецът стисна пръстите си и пак отвори очи:

– Чакай... За кучето не съм ти казал...

– Бълнува клетият – простена баба Стойковица.

– Мълчи – изхриптя пак умиращият. – Не бълнувам... За кучето не съм казал. Тя Цона може и да ти е рекла... Ама и аз ще ти кажа: да пазиш Кира. Него през чумавата година, като бягахме на Балкана, кучето... твоето куче го носи в зъбите си... Майка му, сиротата, го бе хвърлила край пътя, а кучето го носеше в зъбите си... Ей тъй му бе прехапало пелените.

Дядо Стойко сви с пръсти края на чергата да покаже.

– Това е полчба... Това е от Бога. Да вардиш Кира...

Чу ли?

– Чух, дядо Стойко. На, честен кръст!

Но дядо Стойко не го чуваше вече. Той се опъна, възгъхна и обърна очи.

Сред пистъка на жените, сред суетнята на безбройните баби, които се тълпят край всеки смъртник, Петър Занев се измъкна на двора, пое из дълбоко студения въздух и с бавни крачки тръгна за дома си. Кучето го посрещна със сподавен лай, помаха опашка и отърча към навеса. Петър изви поглед след него.

– Виж го ти. Аз се ветреех насам-натам, а то ми носило чедото със зъбите си.

На пруста го срещна Цона.

– Отиде си дядо Стойко, Цоне. Като свещ изгасна. Бог да го прости.

* * *

Смъртта на дядо Стойко вдъхна една бръчка между веждите на Петър Занев.

Той не помнеше смъртта на баща си. Не беше в село. А сега, изпращайки дядо Стойко, все едно че дъвама смъртници погребваше. И целият му живот се промени. Умълча се, умърлуши се, повехна. Рагваше го само Киро и пролетният шум на Росица.

И все по-често мислеше Петър Занев за реката. Излизаше под село до бейовата воденица, опираше се на някоя изресица върба и гледаше надолу по течението. Реси и шумки падаха във водата, тя ги завърташе чевръсто, някои отнасяше, а други затикваше в подмолиците между тинята и коренака.

За тия реси и шумки мислеше Петър.

Ето и самият той е шумка. Попаднал случайно във водата, сили се да отплува по-далеч, да отминне в тихия бял Дунав, от там – в морето, от там – в безкрайния океан. Но насреща му се завърта водата. Някое палаво хлапе е хвърлило камък в реката. Или някаква зелена, ококорена жаба е излязла да погледа къде има повече тиня и му препречва пътя. И той – шумката, малката върбова ресичка Петър Занев – се забърква, заклаща се насам-натам и потъва в тинестия подмол. Там ще изгние и там ще го намерят гнясните мамарци¹⁰.

Петър мислеше за това и потреперваше. Колчем се връщаше в село, той виждаше, че къщите приличат на подмоли¹¹. А и хората не смееше да погледне, да не би да му се сторят като мамарци.

Когато мислите се загнездят в човека, той им става роб. И малко му трябва за да сглуни.

Веднъж той крясна на чорбаджи Димитра Франгата:
– Мамарец си ти! Все на гнило налиташ. Затова си ме заял. Знаеш, че съм сиромаш и ме тровиш.

¹⁰ Разрег ракообразни, наподобяващи скаридите – бел.рег.

¹¹ Дупка под камък в река или под брега – бел.рег.

– Какво? – озъби се чорбаджият. – Говедарят ли ще ме съди мене? Да се махаш, хайдутино н'едни! Да те не виждат очите ми!

– Светът е широк – отвърна Петър. – Ще намеря място, където няма да те виждам.

И като плю с погнуса, изсъска:

– Мамареи!

Вечерта той се прибра вкъщи намръщен. Остави торбата си в ъгъла до огнището, седна на трикракото столче и се загледа в огъня.

– Ами ако шумката е по-голяма? Ако отбие жабата от пътя си?

Петър сви юмрук:

– Ще се махна! Ще се махна и туйто!

Цона изпусна лъжицата, с която бъркаше в котлето на огъня. Три години чакаше тя моя вик, както неизцелимият болник чака смъртта. И уж бе свикнала с мисълта, че Петър пак ще изчезне, а изтърпна. Като гръм прозвучаха думите му в ушите ѝ. Защото и този, който умира, все се надява, че ще стане чудо. Как много се надяваше Цона, че Петър се е променил. Как се радваше!

Тя се отпусна на колене и затихна.

Сам Петър се сепна от вика си.

Той погледна жена си мъничка, свита, като синигерче до него и се помъчи да се засмее:

– Изплаших те, Цоне...

– Аз си знаех – въздъхна жена му. – Знаех си, че тъй ще стане.

– Днес Франгата ме натири.

Петър тръсна глава:

– Натири ме за юнчето си. Онази вечер, като прибрах чердата, юнчето му не се върнало у тях, ами избягало. Хванали го двама турци хайдутини от Вишовград, ударих му своя дамга и толкова. Дойде днес Франгата да се

кара с мене. Разправих му като на човек, той замахна с тояжката си. Причерня ми, на му казах каквото ми тежеше. Натири ме и аз реших.

Докаато говореше, Цона навеждаше главата си все по-ниско, сви се като ранена и захълца.

Петър я помилва:

– Не плачи. Не съм умрял, я? Като ми са здрави ръцете, чорбаджията не може да ми вдигне хляба нависоко. Аз съм работил на много места, гладен не съм оставал. Ще продам всичко, ще взема тебе и рожбата и ще се изселя. – Работил съм при Емин ага в Хърсово. Знаеш ли какъв човек е? Стар, с бяла брада до пояса. Като син ме обича. При него ще отидем.

Цона криеше главата си в скута му и хапеше устни, за да не се разплаче с глас.

– Хайде, не плачи. Знаеш ли какви места ще видиш? И други хора...

Защо ѝ бяха на Петровица новите места и новите хора?

Жените са като котките. Те свикват с всичко, което видят от рождение, сякаш орисията им ги сковава с обстановката, и когато ги разделиш от нея, те тъгуват дори за лошото, за остарялото, за изгубилото цена.

Петровица се тресеше от плач.

– Хайде, не плачи, ще събудиш Кира.

Но Киро не спеше. Той само се спотайваше под чергата, чуваше гумите на баща си, разбираше, че майка му плачеше, и предчувстваше нещо страшно, потресно и необикновено.

Сутринта Петър излезе рано и отиде у дядо Стойкови. Той отиваше за първи път у тях след смъртта на стареца.

Личо – дядо-Стойковият син, беше по-малък от Петра и затова не дружаха. Но сега работата беше дру-

га: Личо беше единствен син на баща си, той наследува имота му и зелената ракла с парите. За пари отиваше Петър при него.

Личо го посрещна на язълка¹²:

– Влизай, бачо Петре. Добре си дошъл.

– Аз те търся по работа, Личо – отговори Петър без да отвърне на поздрава и на лицето му се изписа толкова мъка, че Личо се стъписа:

– Ти... толкова... да не си болен?

– Не съм, не съм. Ще ти кажа.

Личо отвори вратата, даде път на госта си да влезе в стаята и бързо запита:

– Какво има?

– Дойдох за пари, Личо. Вчера чорбаджията ме намери заедно му откраднали юнчето. Нали знаеш?

– Знам, чорбаджи Димитър оня ден разправяше в Бакавата кръчма за тази беда. Е, ти какво си виновен?

– Сиромашът винаги е виновен, Личо. Дано не дава Господ да разбереш това.

Петър зашуря безцелно поглед и продължи:

– Дойдох да ти искам петдесет гроша. Срещу тях ти оставям къщата си. Малка е, но с двора ще струва толкова. И книга ще ти дам. Ако до една година не ти върна парите – къщата ще ти е халал.

– Празни работи говориш, бачо Петре. Пари ще ти дам, но за къщата и дума не прави. Не съм аз такъв. Не ми трябва чужди имот. Старецът, Бог да го прости, остави ми госта.

– Слушай ме, Личо. Вземи книгата. А утре – вдругиден, като тръгнем, ще ти дам и катанеца от вратата.

– Не гдумай, бачо Петре – разсърди се Личо. – Ако взема тази книга от тебе, ръката ми ще изсъхне. И баща ми ще ме прокълне от оня свят.

¹² Отворено помещение на къща, намиращо се пред стаите – бел.ред.

Той бързо отвори раклата, наброи парите и ги подаде на говедаря:

– Вземи си свърши работата.

Петър излезе от дядо-Стойковата къща с по-светло лице. Походката му беше горда и самоуверена.

Не бяха всички хора мамарци.

Той излезе на полето, огледа цялата ширина и му се прищя да викне с цяло гърло:

– Тръгвам! Тръгвам!

После бързо се упъти към Вишовъраг.

* * *

На обяд пред пътната порта на чорбаджи Димитър Франгата селяните видяха вързано откраднатото юнче. Я пред портата на говедаря Петър Занев, едро, клепоухо магаре ровеше с копито земята.

* * *

Свечеряваше. Слънцето се скри зад облак и дългите сенки на гърветата изведнъж секнаха. Далеч някъде проеча изстрел. Стреляха, види се, пандурите из лозята. Екът на изстрела сепна ято гарци, които изхвърчаха из угарта, сякаш дотогава бяха погребани в нея. Здрачът бързо пъплеше по равнината.

По пътя вървяха една жена с малко седемгодишно момченце. Пред себе си пътничката караше магаре, натоварено с покъщнина.

– Като чергарите тръгнах – промълви жената.

– Какво рече? – запита детето и изви към нея хубавите си кафяви очи.

– Нищо.